

ТЕМА 5. ДЕРЖАВА І ПРАВО ВІЗАНТІЇ

1. Особливості державного ладу Візантійської імперії.

2. Характеристика візантійського права.

1. Особливості державного ладу Візантійської імперії.

Візантійська імперія в різні часи існування охоплювала територію Південно-Східної Європи (Греція, Болгарія, Сербія, част. Румунія, Албанія, Македонія), Туреччини, Сирії, Палестини, Єгипту, острова Егейського та Середземного морів тощо.

Утворення Візантійської імперії пов'язують з проведенням розподілу Римської імперії на Східну і Західну, яке відбулося в 395 році. Прототипом Візантійської імперії стала Східна Римська Імперія, з центром у Константинополі. Після падіння Західної Римської Імперії Візантія перетворилася на єдину державу- правонаступницю Римської Імперії, при цьому багато з державно-правових інститутів та традицій пізнього Риму були продовжені саме в Візантії. Імператор Візантії вважався правонаступником Римського імператора і завдяки підтримки і тісній співпраці з християнською церквою вважався главою всього християнського світу. Окремо слід відзначити про те, що більшість правителів варварських країн визнавали верховну владу імператора, що було перш за все пов'язано з проблемами легітимації їхньої влади.

Главою державі у Візантії виступав імператор, який концентрував у своїх руках майже усі функції по управлінню державою. Так, імператор виступав верховним головнокомандувачем збройних сил, керував внутрішньою і зовнішньою політикою, вважався верховним суддею імперії, здійснював управління усіма ланками державного апарату тощо. Не дивлячись на фактичну узурпацію владних повноважень імператором, ця посада не стала спадковою, що часто провокувало боротьбу за її зайняття.

Однією з найважливіших ознак монаршої влади у Візантії є визнання її божественного походження (що було притаманним деяким країнам Сходу), а

отже і визнання імператора верховним главою християнської церкви. Виходячи з цього обумовлювався екстериторіальний характер монаршої влади у духовній сфері. Це дістало свій прояв у розповсюдженні духовної (а отже і політичної) влади візантійського імператора на весь християнський світ. Божественне походження імператорської влади у Візантії спричинило трактування держави як найбільш наближеного до Бога інституту. Це, в свою чергу, означало необхідність підкорення всіх громадян імператору та інститутам держави, які уособлювали владу бога на Землі. При цьому божественним вважався не сам імператор, як фізична особа, а його статус.

Не підтримуючи ідей східної деспотії, у Візантії була розроблена ідея громадянського суспільства як політичного співтовариства громадян, які впливають на будь-які суспільно-політичні процеси в суспільстві. Держава у Візантії представляла собою ієрархічно побудоване об'єднання громадян, кожен з яких, у відповідності зі своїм положенням, має певні права і обов'язки.

У зазначених вище особливостях спостерігається схожість візантійської державної моделі з моделями країн Стародавнього Сходу.

Найвищими органами центральної влади, окрім імператора, були сенат та консисторій (державна рада), які були наділені формально деякими владними повноваженнями, але влади монарха фактично не обмежували.

Однією з найважливіших державних посад слід вважати сакелларія, чиновника, основною функцією якого було здійснення міжвідомчого контролю.

У адміністративно-територіальному відношенні країна була поділена на провінції за римським зразком. Влада у провінції формувалась у відповідності з принципом розподілу її на дві основні сфери - військову і цивільну. Результатом застосування подібного принципу був дуалізм у системі влади на рівні провінції: діяли дві найвищі посадові особи, які очолювали відповідно військовий і цивільний апарати і були невідзвітні одна одній.

Починаючи з 6 ст., відбувається процес реформування управління провінціями. Головною посадовою особою було визначено стратига, основними функціями якого було командування військовим загоном (фемом) провінції та

збір податків. Поступово стратигу були перепідпорядковані судові та фінансові органи, в результаті чого стратиг став верховним правителем провінції.

З розвитком феодальних відносин в 11-12ст. проходять процеси формування великого приватного землеволодіння та поступової передачі селянських земель у власність феодалам з наступним закріпаченням селян. Світська і духовна аристократія наділяється правом виконувати певні функції держави в межах належних їм територій. Цей процес був схожим до феодалізації, яка пройшла дещо раніше у Західній Європі, перш за все на території Франкської держави.

З кінця 9 - початку 10 століття була сформована ієрархічна система чинів і титулів, що посилювало імператорську владу та впорядковувало структуру державного апарату.

Починаючи з захоплення Константинополю хрестоносцями, яке відбулося в 1204 року, Візантійська імперія розпадається на ряд країн (Латинська імперія, Нікейська імперія, Трапезундська імперія), в яких поступово встановлюється система управління, сформована на базі західноєвропейських інститутів. Остаточно Візантійська імперія перестала існувати у 1453 році, з часу захоплення турками-османами Константинополя.

2. Характеристика візантійського права.

Серед основних ознак Візантійського права слід назвати наступні:

- всебічний вплив римської юридичної традиції на формування основних інститутів права;
- наявність єдиного кодифікованого законодавства, яке діяло на території усієї країни;
- постійно існуюча тенденція до систематизації правових джерел, результатом якої ставали багаточисельні кодекси та зводи законів;
- наявність окрім державної також і приватної кодифікації, яка здійснювалася окремими громадянами і результатом якої було видання показників, збірників, довідників тощо;

- основоположний (базовий) характер візантійського права по відношенню до формування континентальної правової системи.

Здійснена імператором Юстиніаном в 6 ст. кодифікація Римського права (*corpus juris civilis*) заклала основу для розвитку візантійського права та європейських правових систем.

Corpus juris civilis складався із чотирьох частин:

- 1) Кодексу, який містив основні норми діючого римського права;
- 2) Дигесту, який містив обширне зібрання правових положень і казусів, авторами яких були римські юристи;
- 3) Інституцій - частини в якій розглядалися процесуальні питання (правозастосування та юридична техніка);
- 4) Новелл - нормативно-правових актів, прийнятих Юстиніаном.

На основі *corpus juris civilis* здійснювалася подальша розробка візантійського права.

У 762 році видається найбільш потужний офіційний збір законів після кодифікації Юстиніана - Еклога. Весь збір поділявся на 18 титулів (глав), які охоплювали різні сфери суспільних відносин - сімейні, спадкові, опіки і піклування, цивільно-правових зобов'язань, кримінальні тощо.

Кримінальне право. Серед злочинів, які були визначені у Еклогі містилися:

- злочини проти держави (підробка грошей, заколот),
- проти особи (викрадення майна, тілесні пошкодження, вбивства), - церковні злочини (розкрадання церковного майна, знеславлення могил, порушення клятви тощо.)

Серед покарань треба відзначити членушкодження, тілесні покарання, смертна кара, штраф тощо. Смертна кара застосовувалася за найбільш тяжкі злочини: кровозмішення, умисний підпал, отруювання, чаклунство, вбивство, розбій, вступ у гомосексуальні статеві зв'язки.

Однією з тенденцій, які спостерігалися у кримінальному праві Візантії, слід відзначити заміну штрафних санкцій застосуванням принципу таліону, що

свідчило про повернення до більш застарілих правових традицій, та перетворення правової системи на більш жорстку.

Шлюбно-сімейне право. Було встановлено інститут обручення як форму надання попередньої згоди на укладання шлюбу, яка визнавалася підготовчим етапом до його укладення. Розірвати заручення без поважних причин було можливо лише після сплати неустойки.

До складу Еклоги також входило декілька приватних кодифікацій, які регулювали певні сфери суспільних відносин: землеробський закон (який регулював життя сільської общини), морський закон, військовий закон та закон Мойсея (який включав до себе біблійні морально-релігійні норми).

Еклога як офіційний правовий акт продовжувала діяти протягом 8-9 ст., до часу встановлення на престолі Візантії імператорів македонської династії.

Результатом роботи юристів македонської династії стала поява Василиків, офіційного оновленого зводу законів з 8 томів і 60 книг. За основу зводу був взятий *corpus juris civilis*. Звід законів включав до себе загальні теоретичні принципи права, канонічне право, державне право, судоустрій, процесуальне право, цивільне право, військове право, кримінальне право тощо.

Окрім Василиків було видано ще один звід законів Прохоріон, основною метою якого був більш доступний виклад законів з метою їх розуміння широкими масами.

Одним з результатів законотворчої діяльності імператорів македонської династії було введення посади вселенських суддей, які призначалися імператором із числа священнослужителів, і яким надавалося право розглядати будь-які категорії справ. Основними принципами судочинства було визнано рівність всіх перед законом, компетентність суддей тощо. Призначення суддей із числа священнослужителів було обумовлено визнанням рівності між церковною і світською владою, яка уособлювалася імператором.